

Право на приватність в інформаційному суспільстві

Кожна особа повинна мати право вільно вирішувати чи бажає він або вона та у якій спосіб отримувати інформацію і спілкуватися з іншими... Збирання, зберігання, обробка, використання і розкриття персональних даних будь-ким повинно залишатись під контролем і визначатися особою, якої це стосується.

Формуючи інформаційні суспільства для людських потреб / Декларація громадянського суспільства Всесвітньому Самміту з Інформаційного Суспільства, § 2.2.2). Женева, 8 грудня 2003р.

Перехід від постіндустріального до інформаційного суспільства знаменується ключовою роллю інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах суспільного життя, що спричиняє актуалізацію захисту людини від раніше невідомих ризиків життю, здоров'ю, репутації, добробуту людини внаслідок небажаного вторгнення у приватну сферу життя людини шляхом неправомірного збирання і використання відомостей, що стосуються індивідів.

У західній правовій доктрині для позначення правового інституту, яким охоплюється захист недоторканності приватного життя, використовується термін “прайвесі” (англ. privacy). Найбільш вдалим його перекладом українською мовою є слово “приватність”, яке походить від слова “приватний”, що характеризує належність до “приватної сфери” життя людини. Термін “приватність” за останні роки здобув визнання і закріпився в лексиконі українських правників, завдячуючи лаконічності відображення сутності цього правового феномену.

Суспільне і приватне життя будь-якої людини супроводжується постійними контактами з іншими людьми, в ході чого відбувається інформаційна взаємодія і обмін, все те, що охоплюється поняттям “комунікація”. Предметом комунікацій у більшості випадків явно чи неявно є інформація, що дозволяє створити уявлення, охарактеризувати індивіда як певних елементів фізичної, фізіологічної, психічної, економічної культурної або соціальної тотожності. Ця інформація дозволяє прямо або опосередковано ідентифікувати індивіда, в ході якої сама інформація набуває ознак персоніфікованої.

Йдеться не тільки про біографічні дані, як-то прізвище, ім'я, по батькові, дата й місце народження особи, національність, освіта, досвід роботи, відомості про сімейний стан, ставлення до військової служби, адреса проживання. До персоніфікованої інформації також належать відомості про матеріально-фінансовий стан (банківські рахунки, платежі по них, нерухоме та рухоме

майно, майнові права), стан здоров'я, релігійні, політичні чи філософські переконання, особисті стосунки приватного характеру, у тому числі ті, що відбуваються з використанням електронних комунікацій, та багато інших відомостей, які створюються, збираються, зберігаються, поширюються та використовуються в інший спосіб як з відома, так і без відома особи, якої вони стосуються.

Якщо ще півстоліття тому для здобуття інформації про людину необхідно було витратити значні зусилля, сучасний рівень розвитку технологій дозволяє здійснити обробку даних про тисячі людей за лічені секунди і без надмірних витрат. Можливості технічних засобів, що дозволяють збирати й обробляти персоніфіковану інформацію, постійно й стрімко розширюються; технології вдосконалюються, а ціна на них зменшується. Саме ці обставини викликали необхідність адекватного правового захисту людини від неправомірного використання персоніфікованої інформації. Особливістю захисту права людини на приватність персоніфікованої інформації є спрямованість на забезпечення свободи особи у визначенні просторових й часових рамок інформаційного контакту (комунікацій) з іншими суб'єктами, підконтрольності циркуляції персоніфікованої інформації в суспільстві, що є важливим для підтримання автономії особи, захисту приватної сфери її життя.

Право на приватність оформилось в окреме правове поняття не так давно, наприкінці 19-го століття, хоча його коріння можна знайти у ранніх джерелах права. Проводячи дослідження витоків права на приватність, науковці відзначають, що у західних країнах захист приватності також має давні традиції [1, 7-8]. Перше визначення права на приватність дається у науковій статті, що була опублікована у "Гарвардському Огляді Законів", датованому 1890 роком. Американські правники С. Воррен та Л. Брандес відзначали, що вже тогочасні методи провадження бізнесу вимагали відповідних заходів для правового захисту індивідів. На їхню думку, право на приватність – це право бути залишеним на самоті (англ. let to be alone) [2, 193-220].

Поширення комп'ютерів і автоматизованої обробки персональних даних дозволило А. Вестіну сформулювати визначення приватності для "електронного віку" як інтерес індивіда визначати для себе, коли, у який спосіб і якою мірою інформація про нього передається іншим особам, як вільне й термінове уникнення загалом у фізичному чи психологічному розумінні" [3, 7]. Зазначена дефініція стала загальноновизнаною у наукових колах. Погоджуючись із нею, А. Міллер зазначає, що основною умовою для ефективної реалізації права на приватність є особиста можливість контролювати циркуляцію інформації, що стосується особи, яка є суттєвою для підтримання соціальних стосунків і особистих свобод [4, 25].

Право на приватність одержало своє міжнародне визнання із прийняттям Загальної декларації прав людини. Право на приватність проголошується у Статті 12 Декларації:

"Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте й сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла,

таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань” [5].

Право на повагу до приватного життя визнається як фундаментальне право людини в статті 8 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод:

“1. Кожна людина має право на повагу до її особистого й сімейного життя, житла й таємниці кореспонденції.

2. Держава не може втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом та у випадках, необхідних у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки або економічного добробуту країни, із метою запобігання заворушенням і злочинам, для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей” [6].

Закріплення права людини на приватність в універсальних і регіональних міжнародних договорах послужило основою для розвитку системи спеціальних норм і принципів, які становлять сучасний міжнародно-правовий інститут захисту приватності персоніфікованої інформації.

Ініціативи щодо уніфікації міжнародно-правового забезпечення захисту права на приватність персоніфікованої інформації, починаючи з 80-х років, були вжиті такими міжнародними організаціями, як Рада Європи, Організація Економічної Співпраці і Розвитку, Європейський Союз і Організація Об'єднаних Націй [7].

Стандарти, запропоновані Конвенцією Ради Європи “Про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних” 1981 року і Директивою № 95/46/ЕС Європейського Парламенту і Ради “Про захист фізичних осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних та безперешкодного руху цих даних” 1995 року впроваджують детальні вимоги щодо захисту прав суб'єктів даних, передбачають механізм забезпечення ефективної реалізації принципів приватності через наглядову інстанцію і заборону передачі даних до третіх країн, які не гарантують адекватного захисту приватності. З метою галузевого застосування принципів закріплених в Директиві 1995 року, Європейський Парламент ухвалив 15 грудня 1997 року Директиву № 97/66/ЕС стосовно обробки персональних даних і захисту приватності у телекомунікаційному секторі [8]. Директива № 97/66/ЕС доповнила і конкретизувала положення основної Директиви 1995 року щодо гарантування права на приватність інформаційних потоків у сфері загальнодоступних телекомунікаційних мереж і послуг. Ці зобов'язання, зокрема, стосуються приватності транзакційних даних, тобто інформації, яка збирається операторами під час надання телекомунікаційних послуг. В липні 2002 року Європейський Парламент прийняв Директиву про захист приватності у секторі електронних комунікацій, яка замінила собою Директиву 97/66/ЕС [9]. Положення Директиви розширюють і конкретизують права користувачів електронних комунікацій, надаючи додаткові гарантії захисту права на приватність.

Стимулом для становлення і подальшого розвитку міжнародно-правового регулювання відносин щодо поводження з персоніфікованою інформацією

служать не тільки інтереси міжнародної спільноти у захисті права людини на приватність, а й, значною мірою, інтереси держав у забезпеченні безперешкодності транскордонної передачі персоніфікованої інформації. З огляду на розширення міжнародних інформаційних обмінів, вільна передача інформації незважаючи на кордони стає чинником, що обумовлює успіх міжнародного співробітництва.

Досягнення вищезазначених цілей захисту прав людини щодо поводження з персоніфікованою інформацією ускладнюється з огляду на наднаціональний характер її транскордонної передачі. Глобальна, наднаціональна мережа Інтернет, у порівнянні з уже звичайними засобами передачі інформації, такими як телебачення й радіомовлення, представляє собою новий медіум з унікальними характеристиками. Унікальність цієї мережі полягає у тому, що вона функціонує не тільки як засіб масової інформації, але до того ж є (масовим) комунікаційним засобом. Зазначені особливості вимагають пристосування існуючих стандартів захисту права на приватність до реалій глобальної комунікаційної мережі [10].

У жовтні 1998 року в Отаві (Канада) на засіданні Міністрів 29 країн-членів Організації Економічного Співробітництва і Розвитку, присвяченому електронній комерції, розглядалося питання захисту приватності в глобальних інформаційних мережах. Серед його результатів, зокрема, прийняття Декларації про захист приватності в глобальних мережах [11]. В Декларації відзначається важливість прийняття на національному рівні комплексної програми заходів для забезпечення приватності, зокрема, попередження користувачів мереж щодо проблеми приватності в інформаційному просторі, їх навчання, сприяння розвитку технологій, що гарантують приватність інформаційного обміну.

Важливість забезпечення захисту права осіб на приватність під час користування Інтернет підкреслюється в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи, ухвалених 23 лютого 1999 року на 660-у засіданні заступників міністрів. В зазначених Рекомендаціях, що мають дотримуватися країнами-членами Ради Європи, наголошується на наступних принципах:

- застосування програмних та технічних засобів захисту персоніфікованої інформації повинно заохочуватись;
- анонімний доступ і використання послуг, у тому числі здійснення оплати анонімно – є найкращим захистом приватності;
- збирання, обробка й використання персоніфікованої інформації в Інтернет підпадає під дію міжнародних норм й принципів, зокрема тих, що містяться у Конвенції Ради Європи № 108 (1981 року);
- таємниця електронних комунікацій повинна поважатись і забезпечуватись, у тому числі шляхом застосування постачальниками послуг відповідних засобів захисту;
- передача персоніфікованої інформації через кордони під юрисдикцію інших країн дозволятиметься на підставі закону, якщо це не призведе до порушення або навіть до зменшення рівня захисту.

Для захисту права людини на приватність персоніфікованої інформації в Інтернет, суттєву роль мають відігравати саме міжнародні інструменти, оскільки це глобальне, як сам Інтернет, питання має вирішуватися саме на міжнародному рівні. Не випадково, що питання захисту приватності персоніфікованої інформації з огляду на розвиток інформаційних технологій є предметом уваги Великої Вісімки. На Бірмінгемському самміті у травні 1998 року це питання розглядалося у контексті проблеми боротьби з міжнародною злочинністю, а на самміті 2000 року в Окінаві – через призму розвитку інформаційного суспільства. В Хартії Інформаційного Суспільства учасники самміту, прагнучи максимізувати соціальні й економічні вигоди інформаційного суспільства, дійшли згоди про важливість такого пріоритету як “розвиток ефективного й комплексного захисту приватності для споживачів, а також захист приватності під час обробки персональних даних, гарантуючи, водночас, вільні потоки інформації” [12].

Питання захисту права на комунікаційну приватність розглядається і на численних нарадах в рамках Всесвітнього Самміту з Інформаційного Суспільства (WSIS). На засіданні однієї з робочих груп, що відбулось 17 липня 2002 року, експерти висловили своє занепокоєння з приводу такої гострої політико-правової проблеми, що створює суттєві загрози комунікаційній приватності, як слабкий контроль з боку громадянського суспільства за практикою зняття інформації з каналів електронних комунікацій спецслужбами [13]. З цього приводу в Декларації громадянського суспільства Всесвітньому Самміту з Інформаційного Суспільства ухваленій 8 грудня 2003 р. в Женеві зазначається:

“Влада приватного сектора і урядів над персональними даними підвищує ризик порушень, включаючи моніторинг і стеження. Така діяльність повинна зводитися до визначеного законодавством мінімуму в демократичному суспільстві і повинна залишатись підконтрольною” [14].

Необхідність правового забезпечення права на приватність в умовах розбудови інформаційного суспільства викликана тим, що це право знаходиться в самій серцевині персональних комунікацій. Не випадково, що більшість програмних документів з розвитку інформаційного суспільства Європейського Союзу та багатьох інших країн, розглядають питання забезпеченню права на приватність, так само як і захисту інформаційної безпеки як ключові. Цікаво, що Сполучені Штати приділили ретельну увагу правовому аспекту цієї проблеми майже тридцять років тому. У доповіді за назвою “Персональна приватність в інформаційному суспільстві”, підготовленій Комісією з дослідження захисту приватності, що була представлена Президенту Джеммі Картеру 12 липня 1977 року, рекомендувалось запровадити адекватне правове регулювання захисту приватності в публічному і приватному секторах економіки для повноцінного користування громадянами усіма перевагами інформаційного суспільства [15].

Відсутність належного забезпечення права на приватність за чинним законодавством України є тим фактором, що, безперечно, гальмує розбудову

інформаційного суспільства в нашій країні, а також створюватиме перешкоди для реалізації програм електронного урядування.

Чинне законодавство України про захист персоніфікованої інформації містить прогалини і внутрішні протиріччя; йому бракує системності та термінологічної узгодженості, що не сприяє дотриманню законності і негативно позначається на правах і свободах громадян. Серед недоліків українського законодавства можна зазначити наступні: брак дієвого механізму реалізації права на доступ до персоніфікованої інформації; недостатньо конкретно визначені випадки, підстави і рамки легітимного обмеження суб'єктивних прав в інтересах національної безпеки, економічного добробуту і прав людини; не запроваджено інституційний механізм нагляду (контролю) за додержанням законодавства. Потребують удосконалення й норми, що передбачають кримінальну й адміністративно-правову відповідальність за порушення правил поводження з персональними даними.

Для впровадження європейських стандартів (соціально-захисної моделі) у законодавство України у цій галузі необхідно прийняти базовий спеціальний закон, який повинен відповідати вимогам *якості*, тобто бути *доступним і передбачуваним щодо наслідків* для суб'єктів відносин з обробки персональних даних [16]. Для ефективною реалізації проголошених у статті 32 Конституції України прав і свобод громадян щодо персоніфікованої інформації повинен бути створений регулятивний механізм, покликаний перетворити конституційну теорію на практику.

Розбудова в Україні відкритого інформаційного суспільства неможлива без створення ефективних гарантій реалізації інформаційно-комунікаційних прав і свобод людини, у тому числі, права на приватність. Нашій державі необхідно стати учасницею Конвенції Ради Європи № 108 “Про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних” 1981 року шляхом її підписання і ратифікації вже найближчим часом, а також вдосконалювати законодавство України з урахуванням положень Директиви № 95/46/ЕС Європейського Парламенту і Ради “Про захист фізичних осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних та безперешкодного руху цих даних” і досвіду провідних європейських країн.

Про автора:

Пазюк Андрій Валерійович

помічник-консультант народного депутата Верховної Ради України, керівник проекту “Права людини та Інтернет” www.internetrights.org.ua

Автор монографій: Захист прав людини стосовно обробки персональних даних: міжнародні стандарти, 88 с. (2000), Захист прав громадян у зв'язку з обробкою персональних даних у правоохоронній діяльності: європейські стандарти і Україна, 258 с. (2001), Права людини та Інтернет, 150 с. (2002), Міжнародно-правовий захист права людини на приватність персоніфікованої інформації: Дис... к.ю.н.: 12.00.11. (2004).

1. Privacy and Human Rights: An International Survey of Privacy Laws and Developments. — Global Internet Liberty Campaign, 1998.
2. Brandeis Louis D., Warren Samuel D. The Right to Privacy // Harvard Law Review. — 1890. — P. 193-220.
3. Alan F. Westin. Privacy and Freedom. — New York: Atheneum, 1967. — P. 7.
4. Arthur R. Miller The Assault on Privacy. — Univ. of Mich. Press, 1971 — P. 25.
5. Загальна декларація прав людини. — К.: Право, 1995.
6. Конвенція про захист прав людини та основних свобод. Із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу №11. Офіційний переклад МЗС України та Української правничої фундації. — К.: УПФ. — 31 с.
7. Див.: Пазюк А.В. Захист прав людини стосовно обробки персональних даних: міжнародні стандарти. — К.: МГО Прайвесі Юкрейн, 2000. — 88 с
8. Directive 97/66/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 1997 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the telecommunications sector // Official Journal. — 1998. — L 024. — P. 1-8.
9. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications) // Official Journal. — 2002. — L 201. — P. 37-47.
10. Див.: Пазюк А.В. Захист права на приватність інформаційного обміну в глобальному інформаційному співтоваристві: проблеми і шляхи їх вирішення // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. — 2000. - Випуск 23 (частина II). - С. 124-132.
11. OECD Ministerial Declaration on Privacy on Global Networks // I-Ways. — 1998.— 4th Quarter. — P. 48.
12. Okinawa Charter on Global Information Society. — Okinawa, 2000.
13. Communication Privacy: Working Group on the Information Society, 17 July 2002; www.worldcivilsociety.org/REPORT/EN/06/17-jul-02/summ_17.21.html
14. Shaping Information Societies for Human Needs, Civil Society Declaration to the World Summit on the Information Society, WSIS Civil Society Plenary, Geneva, 8 December 2003.
15. Personal Privacy in an Information Society: The Report of the Privacy Protection Study Commission transmitted to President Jimmy Carter on July 12, 1977; <http://aspe.hhs.gov/datacncl/1977privacy/>
16. Критерії “якості” закону, який покликаний регулювати відносини з обробки персональних даних, сформульовано Європейським Судом з прав людини у справах *Malone v. the United Kingdom* (1984), *Amann v. Switzerland* (2000); див.: Пазюк А.В. Захист прав громадян у зв’язку з обробкою персональних даних у правоохоронній діяльності: європейські стандарти і Україні. — К.: МГО Прайвесі Юкрейн, 2001. — 258 с.